

GESZTESY ANDRÁS

SZENT ISTVÁN ÉS A KERESZTÉNYSÉG*

Előljáróban szükséges néhány megjegyzést tenni.

Maga a cím behatárolja a témát. Nem áll módunkban Szent István egész művét, törvényeit, államszervezését, külpolitikáját, hadjáratait akárcsak érintőlegesen felölelni, csakis keresztény szellemiségének, keresztény lelkiéletének forrásaival, térítő és egyházszerző tevékenységével, illetve szenttéavatásának kérdéseivel tudunk foglalkozni.

A "Szent" István névhasználat feltétlenül indokolt, nem felekezeti, hanem történeti megfontolásból. A protestáns történetírás felekezeti okokból ódzkodott a "szent" név használatától, a marxista történészek világnézeti okból emlegettek István királyt, i. Istvánt. Ha azonban a magyar nép az első időkől kezdve évszázadokon át így nevezte, akkor teljesen indokolt, hogy ezt a hagyományt kövessük. (Mint ahogy megtartjuk a Szent Lajos, a Kopasz Károly, a Földnélküli János és más, a történelemben kialakult és évszázadokon át fennmaradt neveket.)

Az ezer esztendő előtti világ annyira távol van tőlünk, az ismert kifejezések és intézmények, mint pl. püspök, kolostor, megtérés, egyházmegye annyira különböznek a jelenkori intézményektől, hogy csak nagyon elővigyázatosan és mutatis mutandis szabad azonosítani ezeket a mai képzetekkel. Nem tanácsos közvetlen párhuzamokat felállítani és mai szemmel kritizálni az akkori viszonyokat, illetve ezekben valamiféle közvetlen, a mára vonatkozó példát látni.

Ugyanígy eléggé el nem ítéhetőek azok az erőltetett megállapítások és következtetések, amelyek aktuálpolitikai megfontolásból, vagy csak egyszerű naivitásból, akár a hitbuzgalmi irodalomban, akár a zsurnalisztikában, vagy ünnepi szónoklatokban rendszeresen feltűntek az I. világháború után és napirenden vannak napjainkban is. Szent István állam- és egyházszerzői művét össze lehet vetni korának nagy államszervező folyamataival, a lengyei, cseh, orosz térítéssel és államalakulással, esetleg még az őt megelőző és követő két évszázad hasonló történéseivel, de ezen túl a közvetlen egybevetések és azonosítások történelmietlenek és komolytalanok.

Véleményünk szerint, hamis és torz Szent István képet eredményez az a hitbuzgalmi megközelítés, amely megkísérli a politikus és államszervező uralkodóból kidesztillálni a kanonizált szentet, a böjtölő, virrasztó, imádkozó jámbort, mint ahogy nem lehet Szent István művét és negyven esztendő uralkodását megérteni és megértetni elmélyült és személyes keresztény hite és vallásossága nélkül.

A fiatal fejedelem

"István király akkor huszonöt éves volt, testileg-lelkileg érett férfi. Testi megjelenéséről nincs hiteles egyéni ábrázolásunk. A koronázási paláston levő képe sematikusnak látszik. De nemcsak általános örökléstan következtetés, hanem forrásszerű bizonyítékokon alapuló állítás, hogy kemény, edzett testű ember volt, aki szerette a férfimulatságot, a vadászatot, s ha kellett a harcban is első volt. Tellett ebből az erőből a szerzetesekével vetekedő önmegtartózkodásokra is. Családi öröksége az értelem és akarat síkján is nagyszerű volt. Emberismerete, szervező, áttekintő és irányító képessége egyházi és világi alkotásaiban kiváló bel- és külpolitikájában valósult meg. (...) Talán egyetlen cselekedetéről sem lehet kimutatni, hogy alkudozás és kompromisszum szülte. Megfontoltsága és önmérséklete miatt sohasem kényszerült meghátrálásra, vasakarata pedig arra készítette, hogy évtizedekre kiható terveit egyház- és államszervező tevékenységében mind keresztül is vigye..." (1) Ezekkel a sorokkal állítja elének a fiatal király jellemrészét Hermann Egyed, a kiváló egyháztörténész.

Szent István születési évét illetően vita van a történészek között. 967, 969, sőt 975 évszámok szerepeinek legtöbbször. Apja Géza fejedelem, (aki a keresztységben valószínűleg szintén az István nevet kapta), anyja Sarolta bizánci rítus szerint keresztelkedett. Szüleinek keresztény meggyőződéséről nem sok adatunk van. Géza fejedelemnek azt a kijelentését, misze-

Szent István király hadi díszben (Képes Krónika)

A templomalapító királyi pár (Képes Krónika)

* A nagykanizsai Identitás Szabadegyetemen elhangzott előadás változata

A tarnaszentmáriai István-kori egyház

A feldebrői altemplom

rint ő elég nagy úr ahhoz, hogy két istene is legyen, egyes értelmezők nem a keresztény és pogány istenre vonatkoztatták, hanem arra, hogy ő a bizánci és római kereszténységet is magáénak tarthatja. A tizenöt éves fiatalembert jelöli utódjának Géza fejedelem. *"István fiára súlyos örökségei hagyott, de éppen az ő kiválasztásában mutatta meg utóljára messzetelektől éleslátását és nem utolsó sorban erélyét. Volt ereje, hogy egy ősi pogány elvvel, a származása (legitimitás) elvével leszámojjon s az utód megjelölésében tiszta keresztény elvet érvényesítsen: az alkalmasság (idoneitás) elvét. (...) Azzal a nyugodt tudattal halhatott meg (997), hogy népének zöme a hűségesköt híven megtartja s a kiválasztott utód a megoldandó súlyos problémákat valóban meg is fogja oldani."*(2)

A fejedelemfi lelki fejlődésére feltehetően hatással voltak az udvarban tartózkodó térítő püspökök és szerzetesei, valamint különösképpen Szent Adalbert, a nagyhatású püspök és későbbi vértanú. Ezt mutatja az is, hogy István pályát helyezett arra, hogy az esztergomi székesegyház és egyházmegye patrónusa Szent Adalbert legyen.

996-ban házasságot kötött Gizellával, Civakodó Henrik leányával, akinél személy szerint ki lehet mutatni a clunyi reform spirituális vonalához elkötelezett Szent Wolfgang lelki hatását.

997-ben István elfoglalta a fejedelmi széket, 1000 karácsonyán pedig a II. Szilveszter pápától kért koronával Ascherik (Asztrik) apát királlyá koronázta. Ezzel a ténnyel a magyar állam végleg a római kereszténység felé fordult. A koronázással István megkapta azokat a jogosítványokat, amelyek őt a keresztény uralkodók sorába emelik, és amelyek egyúttal az uralkodó térítő kötelezettségét is jelentik.

998 és 1003 között zajlanak azok a hadakozások, melyeket nem ritkán tévesen pogány felkeléseknek szoktak nevezni. 998-ban nagybátyja, a pogány Koppány követeli magának a hatalmat, mint a család legidősebb férfitagja a szeniorátus jogán, és egyúttal a levirátus jogszokásának megfelelően mint sógor, Sarolta kezét és birtokát. A fiatal fejedelem német lovagok segítségével leveri a fejedelemszönyör várára, Veszprémre támadó Koppányt. Felnégyelt holttestét négy vár kapujára szegeztette ki. *"Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választóján lévő magyarság jogszokásának felelt meg. A Biblia a levirátust paráznaságnak tekintette (3 Móz. 20,21), a magyarokkal rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint pedig a paráználkodó büntetése felnégyelés és a felnégyelt részek ki-függesztése volt."*(3) Mivel István a római egyházszervezet kiépítésére kötelezte magát, szembe került két magyar törzsfővel, akik már jóval előbb a bizánci görög egyházhoz csatlakoztak. Nagybátyját az erdélyi Gyulát legyőzte, és megbocsátott neki. Ajtonyt, az Al-Duna vidék urát is legyőzte, aki menekülés közben vesztette életét. Ezekkel a győzelmekkel István megteremtette az egységes állam és egyház kiépítésének feltételét.

Szellemi gyökerek

Szent István tanítómesterei és munkatársai egytől egyig a Clunyben kivirágzott és a XI. század küszöbén már egész Európában szétáradt új szellemi irányzat képviselői voltak. A clunyi mozgalom alap gondolata a szerzetesi reform és az univerzális egyház gondolata. Nagy Károly birodalmának széthullása után (843) főleg Itáliában és francia földön a főúri hatalmi villongások hatására az egyházi és szerzetesi élet lanygulásnak, züllesnek indult. A reform a szerzetesi élet középpontjává a liturgiát és a felebarátai szeretetet tette. Isten országát előbb a hívő tanítók, a szerzetesek és papok lelkében kell kialakítani, és csak ebből születhet meg a megújult keresztény társadalom. Clunyben négyszer annyit zsoltároztak, mint amennyit a regula előírt, a szilencium és a karitás egyre nagyobb teret kapott. A benedekrendi "ora et labora" (imádkozzál és dolgozzál!) egyensúlyát az imádság javára bontották fel. A fizikai munka helyét a szellemi munka, a liturgikus és aszketikus tevékenység foglalta el. A X. század végére Clunynek már hatvanöt filiája van Európa-szerte. *"Ez a szellem emelte később - VII. Gergely személyében megtestesülve - a világhatalom rangjára a pápaságot. Ez a szellem vonult be István oktatóival és munkatársaival is, termékeny talajra találva az ifjú király lelkében."*(4-5)

Szent István szellemisségének másik forrása Szent Ágoston (354-430) államfelfogása volt. A civitas terrena a földi jólétet és boldogságot hajhászó, gonosz és pogány világ együtt él, mint búza és konkoly a civitas Dei-vel, Krisztus földi birodalmával, amelyet az Isten kegyelméből való uralkodó (Dei gratia rex) és a püspökök vezetnek. A keresztény uralkodó, rex chris-

tianus "a recte regendo" akkor uralkodik helyesen, ha személyében egyesíti a rex iustus, rex pius, rex pacificus (igazságos, kegyes és békeszerző) királyi erényeket.

Térítő tevékenység

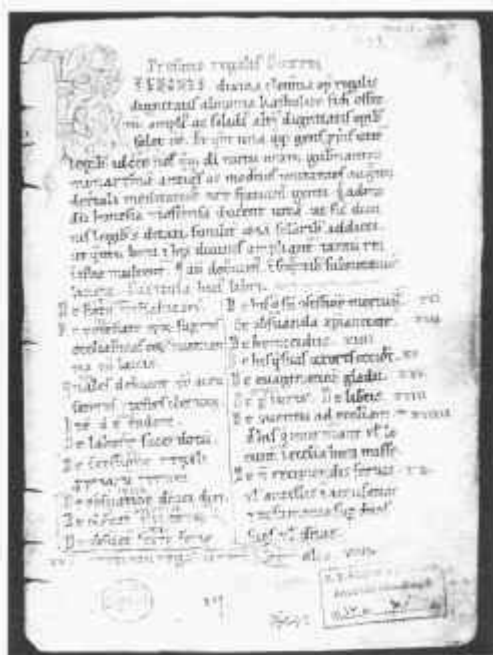
A honfoglalás előtti négy évszázadban a magyarságot szinte állandóan és minden formában megkörnyékezte a bizánci kereszténység. A honfoglalás kori magyarság ősvallása, mint egyértelmű monoteizmus egyébként sem tekinthető minden további nélkül pogányságnak. A kiterjedt démonhit és az ehhez kapcsolódó félelmek és szorongások a megváltást és a szentségek védelmező erejét hirdető kereszténység felé orientálta a magyarság valódi érdeklődését. Magyar vezérek vették fel minden kényszer nélkül a bizánci kereszténységet (Bulcsu, Tormás, Gyula, Ajtony és mások) A honfoglalás magyarság szláv kereszténységet talált Pannóniában.. Az ún. "kalandozások" a magyarságot sokszoros érintkezésbe hozták a nyugati kereszténységgel, hiszen a keresztény rabok között papok is lehettek. "A keresztény térítés előfeltétele a régi bálványok ledöntése és a kultushelyek elpusztítása volt. Ezt a véres ellenállást kiváltó munkát nagyrészt még Géza elvégezte, így Istvánra inkább csak a térítés, az egyházépítés és a megfélemedett népnek a templomba terelése maradt"(6) - állapítja meg Györffy György, "...a magyarság a rendszeres térítések megkezdése előtt még a X. században vett át Bizánciól, illetve a bolgár-szláv nyelvből inkább külsőségeket, látható tárgyakat és elemi fogalmakat jelölő szavakat, ez pedig a keleti hatás gyökértelenségét mutatja. Ilyen szavaink például **kereszt, feszület, oltár, barát, zarándok, keresztel, korona, vecsemye**, zsolozsma, szerda, süket, **csütörtök**, péntek, **szombat, karácsony, szent, angyal**. A lassú felszívódással terjedő mélyebb kereszténység hatását mutatja, hogy a belső hitélettel és az egyházi szervezettel összefüggő szavaink egy része pannon-szláv közvetítéssel került a magyar nyelvbe: **advent, alamizsna, apáca, apát, apostol, bérmál, cella, cinterem (=cimiterium), diák, ereklye, eretek, esperes, kármzsa, malaszt, orgona, paradicsom, plébános, pokol, pünkösöd, püspök, remete."**(7)

Szent István tíz püspökséget alapított. A szervezés a térítés irányát követte: az ország legsűrűbben lakott részén, a Dunántúlon alapította az elsőket, a Tiszántúl és Erdély csak tizenöt évvel később következett. Minden egyházmegye négy-öt főesperesi kerületre tagozódott. A kolostorok száma is gyarapodott, Pannonhalma és Pécsvárad után Zobor és Veszprémvölgy következett. Bakonybélben a velencei Szent Gellért és több társa élte remeteéletét a bencés regula szerint. István megnyitotta országa határát és utait a Szentföldre zarándoklók előtt. Saját népét Róma és a Szentsír látogatására ösztönözve Jeruzsálemben és Rómában vendégháznak is alkalmas kolostorokat építtetett, Bizáncban templomot és szállóhelyet alapított. Törvényekben meghagyta, hogy minden fíz falu építsen templomot, a vásárnap megtartását szigorúan megkövetelte, a vásárnap misérejrást a 'vásárnapokon tartott vásárokkal is vonzóbbá akarta tenni. A papság anyagi ellátásáról, az egyházak, kolostorok, káptalanok fenntartásáról bőszégesen gondoskodott. A falusi plebániákat a falvaknak kellett eltartaniuk. A bibliai eredetű dézma négy részre oszlott, az első a püspöké, a második a plebánosé, a harmadik a templomé, a negyedik a szegények segélyezésére. A gabona és mindenféle termék mellett az állatszaporulat és minden jövedelem, még a királyi jövedelmek is dézma alá estek. Szigorú büntetések vártak a vásárnap munkaszünet és böjttök megszegőire, az istentisztelet megzavaróira. A római katolikus egyház ezekkel a törvényekkel állami védelem alá került, és ezzel a katolikus vallás a magyar királyság államvallásává lett. Bizonyos, a vallással kapcsolatos bűnesetek elbírálása is egyházi hatáskörbe került. Püspökök, apátok, prépostok a királyi tanácsnak is tagjai voltak, így jelentős szerepük volt az ország kormányzásában és a törvényhozásban. A világi papság nevelése nagyobb részben a káptalani iskolákban folyt, amelyeknek mesterei szintén bencések voltak. A falusi plebániák vezetésére szánt papok egyegy plebános mellé beosztva tanulták meg a legszükségesebb dolgokat: a misézést, a szentségek kiszolgáltatását és a prédikálást.

"Szent István oktatói, népe térítői nem a németek, nem az olaszok, nem a görögök, nem a szlovének voltak. Lelkét a X. század végén Európa szerte diadalmasan előretörő egyetemes keresztény gondolat hódította meg. Népét a nemzetek fölött álló egyetemes egyház eszméjének különböző népekből sarjadt, de a nemzetiségi különbséget nem ismerő egyetemes kereszténységhez tartozó harcossal térítették. A térítést és egyházszervezést irányító szellem minden gyökérszállával messihi nyugatra és délre - Franciaország és Itália kolostoraiba - nyúl vissza"(8) - írja Hóman Bálint.

A korcsai templom

Szent István törvényei az admonti kódex első lapján

A törvényhozó

Szent István a legfontosabb törvényeket a nyugati nagy törvénygyűjteményekből és a zsinati határozatok tárából merítette. Szigorú, kemény törvényei a kor szigorú törvényhozását követik. Györffy György úgy látja, hogy Szent István törvényei mégis humanusabbak voltak azoknál. Továbbá /ha Magyarország gazdasági és kulturális fejlettség tekintetében nem tudta is felvenni a versenyt a nagy múltú európai országokkal, jogbiztonság tekintetében az élre került a középkori Európában."/9)

István király betegágyán (Képes Krónika)

A szent

István király a mélyen vallásos uralkodók közé tartozott, ami nem volt páratlan jelenség, sőt az ezredforduló táján ez volt az uralkodó "ideáltípusa". "A német kancelláriáról Magyarországra jött császári írnokok, akik Szent István okleveleit fogalmazták, a király jelzőjét feltűntető formulában a német király "legdicsőbb" és "legyőzhetetlen" jelzője helyett István neve mellé a "jámbor" és "kegyes" jelzőt írták, akkor nem lehet vitás, hogy Istvánt a kortársuk keresztény példaképnek, "szent életűnek" tekintették. A XI. században a "szent" jelzőt nem csupán szentté avatottak nyerték el, hanem életükben is megkapták a kereszténység ügyéért aktívan tevékenykedő papok és uralkodók."/10)

A trónviszályoktól, pogányfelkeléstől, belharcoctól sokat szenvedett magyarság Szent László király uralma (1077-1095) alatt talált rá arra a békére, amit egykor Szent István uralkodása idején élvezett. A majd négy évtizedes zivataros időszak alatt Szent István alakja a nép tudatában még jobban felfénylött, uralkodása a béke és a rend jelképévé vált. A Hartvik legenda tanúsága szerint a nép különféle betegségeiben az ő közbenjárását kérte. Székesfehérvári sírjához rendszeresen indítottak zarándoklatokat, a szenttéavatást Szent László király kezdeményezte, amely végbe is ment 1083-ban, a pápai legátus jelenlétében az ország és az egyház nagyjai előtt augusztus 20-án. A király tetemének maradványait ezüst ládában oltárra helyezték, hogy a nép méltóképpen tisztelhesse. (11)

"Szent István lelke a magyar öntudat, a krisztusi hit, a nyugati szellem felbonthatatlan szintézise, kultúrája a magyar hagyomány, a katolikus vallás, a keresztény erkölcsön és klasszikus szellemben épült európai műveltség elemei harmonikus egységbe foglaló keresztény magyar műveltség volt. (...) Működését a krisztusi igazságba és a magyar jövőbe vetett rendületlen hit és bizalom, a keresztény erkölcsi eszmények és szellemi értékek meggyőződéssel tisztelése hatották át."/12)

Szent István koporsójának részlete

Uralkodói erényei, nagy formátumú egyénisége, hatalmas és maradandó életműve a világtörténelem legnagyobb uralkodói közé emelik. Vonzó és tiszteletreméltó alakjához nem véletlenül fordult a magyar nép újra meg újra, erőt, bátorságot és eligazodást remélve, a hívők tömegei pedig pártfogói közbenjárását kérve.

IRODALOM

- (1) Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig Aurora Könyvek / München / 1973 / 23.o.
 - (2) uo. 18.o.
 - (3) Györffy György: István király emlékezete Magyar Helikon / 1973 / 8.0.
 - (4) Hóman-Szekfű: Magyar történet Budapest / 1935 / I.kötet / 191.o.
 - (5) A témához bővebben: Moravcsik Gyula: A honfoglalás előtti magyarság és kereszténység In: Serédi Jusztinián (szerk.): Szent István emlékkönyv MTA / Budapest / 1938 / reprint Szerk: Török József / 1988
 - (6) Györffy György: István király és műve Gondolat / Budapest / 1983 / 171.o.
 - (7) Hermann Egyed: id. mű / 13.o.
 - (8) Hóman-Szekfű / id.mű / 194.0.
 - (9) Györffy György: István király emlékezete / id.mű / 10-11.o.
 - (10) uo. / 15-16.0.
 - (11) A témához bővebben in: Szent István tisztelete / Török József szerk. Szent István Társulat / Budapest / 1988 / 34-46.o.
 - (12) Hóman Bálint: Szent István / Budapest / 1938 / 147-48.0.
- Az idézett műveken kívül Bogay Tamás: Stepheanus rex / Wien-München / 1976 Dümmerth Dezső: Az árpádok nyomában / Bp. / 1980